

MAKTABGACHA YOSHDA BILISH JARAYONLARINING RIVOJLANISHI**Djurayeva Muxlisaxon Rustamovna****Chirchiq davlat pedagogika universiteti****Pedagogika fakulteti Tiflopedagogika yo'nalishi 1-bosqich talabasi****muxlisadjurayeva1@gmail.com****Sattorov Bobur Botir o'g'li****Ilmiy rahbar: Sattorovb146@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.17746794>**

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda bilish jarayonlarining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va psixologik xususiyatlari keng yoritilgan. Maqolada ushbu jarayonlarning mazmuni, ularning yoshga oid rivojlanish dinamikasi, ta'lim va tarbiya jarayonidagi o'rni hamda bola intellektual o'sishiga ta'siri bilan bog'liq ilmiy qarashlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, bilish jarayonlari, sezgi, idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur, psixik rivojlanish, kognitiv o'sish, ta'lim-tarbiya, maktabga tayyorgarlik.

Maktabgacha yosh insonning psixik rivojlanishida eng muhim va poydevor davr hisoblanadi. Chunki aynan shu bosqichda bola shaxsining kognitiv, emotsional, ijtimoiy va nutqiy rivojlanishiga asos bo'ladigan barcha asosiy psixik jarayonlar shakllanadi. Maktabgacha ta'lim jarayonida bolalar atrof-muhitni idrok etadi, yangi bilimlarni egallaydi, amaliy tajriba orttiradi, voqea-hodisalar o'rtasidagi bog'liqliklarni topadi va ulardan xulosa chiqarishni o'rganadi. Shuning uchun ham bilish jarayonlarining rivojlanish darajasi bolaning intellektual salohiyati, fikrlash ko'nikmalari hamda kelajakda maktab dasturlarini o'zlashtirishida muhim rol o'ynaydi.

3-7 yoshgacha bo'lgan davr bog'cha yoshi davri hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasida juda tez sifat o'zgarishlari bo'lishini inobatga olgan xolda 3 davrga (3-4yosh) kichik maktabgacha davri, (4-5yosh) kichik bog'cha yoshi, o'rta maktabgacha davr (o'rta bog'cha yoshi) 6-7 yosh va katta maktabgacha davr katta bog'cha yoshlilarga ajratish mumkin¹.

Bilish jarayonlariga sezgi, idrok, e'tibor, xotira, tafakkur, tasavvur va nutq kabi murakkab psixologik jarayonlar kiradi. Har bir jarayon o'zining alohida funksiyasi bilan bola faoliyatini tartibga soladi. Masalan, sezgi orqali bola tashqi olamdan dastlabki ma'lumotlarni qabul qiladi, idrok esa bu ma'lumotlarni yaxlit obrazga keltirishi. Misol uchun, bola ranglar, shakllar, o'lchamlar farqini bilib uni idrok qila oladi. Idrokning rivojlanishi uchun rangli kartochkalar, tasvirlar asosidagi o'yinlar yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda xotira ko'proq beixtiyor bo'ladi, ya'ni bola o'zini qiziqtirgan narsani tez eslab qoladi. Xotirani rivojlantirish uchun she'rlar yodlash, rasm asosida hikoya tuzish kabi jarayonlar samaralidir. Bolalarda diqqat qisqa vaqtli bo'ladi, lekin o'yin vaqtida barqaror bo'lishi mumkin. Diqqatni rivojlantirish uchun "farqni top", "nimani eshitding?" kabi o'yinlar qo'llaniladi. Tafakkur bilish jarayonlarining eng murakkabi hisoblanadi. Darhaqiqat, bu jarayon murakkab bo'lsa ham bola ko'rgazmali buyumlar yoki rasmlar orqali fikr yuritadi. Tafakkurni rivojlantirish uchun boshqotirmalar, mantiqiy o'yinlar foydali hisoblanadi. Tasavvur bu yoshda tez rivojlanadigan jarayon hisoblanadi. Tasavvurni rivojlantirish uchun: ertaklar o'qish, rolli o'yinlar, konstruktor bilan o'ynash juda muhim. Ushbu jarayonlarning barchasi bola shaxsining uzoq muddatli rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

¹ <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-tarbiya-yoshidagi-bolalarda-bilish-jarayonlarining-rivojlanish-xususiyatlari/viewer>

Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixik rivojlanishi tabiiy omillar — irsiyat, asab tizimining yetilishi, sogʻliq holati bilan bir qatorda, ijtimoiy omillar — oila muhiti, tarbiyachi bilan muloqot, oʻyin faoliyati, taʼlim dasturlari bilan ham chambarchas bogʻliq. Ayniqsa, oʻyin faoliyati bilish jarayonlarining shakllanishida asosiy mexanizm sifatida eʼtirof etiladi. Chunki oʻyin jarayonida bola yangi rolga kiradi, obyektlarni tahlil qiladi, ularni oʻzgartiradi, yasaydi, quradi va shu orqali idrok, tafakkur, tasavvur va diqqat kabi psixik jarayonlar izchil rivojlanadi.

Zamonaviy pedagogika bolalarda bilish jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus texnologiyalar, rivojlantiruvchi oʻyinlar, interaktiv mashgʻulotlar va taʼlim metodlarini qoʻllashni talab etadi. Chunki maktabgacha yoshda kognitiv jarayonlarning toʻlaqonli rivojlanishi bolaning maktab taʼlimini oson va samarali oʻzlashtirishini taʼminlaydi. Ayniqsa, nutqning rivojlanishi, mantiqiy fikrlashning shakllanishi, xotiraning mustahkamlanishi va diqqatning barqarorlashuvi keyingi oʻquv jarayoniga tayyorgarlikning asosiy koʻrsatkichlariga kiradi.

Shu sababli, maktabgacha yoshda bilish jarayonlarining rivojlanishini ilmiy asosda oʻrganish, ularni qoʻllab-quvvatlovchi pedagogik sharoitlarni yaratish va metodik yondashuvlarni takomillashtirish bugungi kun taʼlim tizimi uchun dolzarb masala hisoblanadi. Ushbu mavzuning chuqur tadqiq etilishi bolalarning intellektual, ijodiy va ijtimoiy rivojlanishini taʼminlash, shuningdek, ularni maktabga sifatli va puxta tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarda bilish jarayonlari — sezgi, idrok, xotira, diqqat, tafakkur va tasavvur — ularning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol oʻynaydi. Ushbu jarayonlar bolaning atrof-muhitni anglashini, bilim va koʻnikmalarni mustahkamlashini, mustaqil fikrlashni rivojlantirishini va maktabga tayyor boʻlishini taʼminlaydi. Rivojlantiruvchi oʻyinlar, tajribalar, kuzatishlar, nutqiy mashqlar va pedagogik yondashuvlar bolalarning kognitiv faolligini oshirishda asosiy vositalardir. Shu bois, maktabgacha yoshdagi bilish jarayonlarini ilmiy asosda oʻrganish va amaliyotda samarali qoʻllash bolalarning taʼlim sifatini yaxshilash va ularni kelajakdagi maktab faoliyatiga puxta tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Vygotskiy, L.S. (2005). Psixologiya va pedagogika: Bola psixikasining rivojlanish asoslari. Moskva: Prosveshcheniye
2. Elkonin, D.B. (2007). Bola faoliyati va rivojlanishi. Moskva: Pedagogika.
3. Piaget, J. (1972). The Psychology of the Child. New York: Basic Books.
4. Galperin, P.Ya. (2000). Bolalar bilish jarayonlarining rivojlanishi. Moskva: Pedagogika.
5. Давыдов, В.В. (1996). Педагогик психология: Таʼlim jarayonida fikrlashni rivojlantirish. Moskva: Pedagogika.
6. Соловьёв, А.Н. (2010). Maktabgacha yoshda kognitiv rivojlanish va pedagogik texnologiyalar. Moskva: Akademiya.
7. Овчарова, Л.В. (2015). Maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlari. Sankt-Peterburg: Rech.
8. Karimova, O. (2023). Maktabgacha taʼlim psixologiyasi: nazariya va amaliyot. Toshkent: Universitet nashriyoti.
9. Бондаренко, И.П. (2012). Sezgi, idrok va xotira rivoji maktabgacha yoshda. Moskva: Prosveshcheniye.

10. Shirinova, N. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur va tasavvur rivoji. Toshkent: Ta'lim nashriyoti

